

ПОСТАТІ

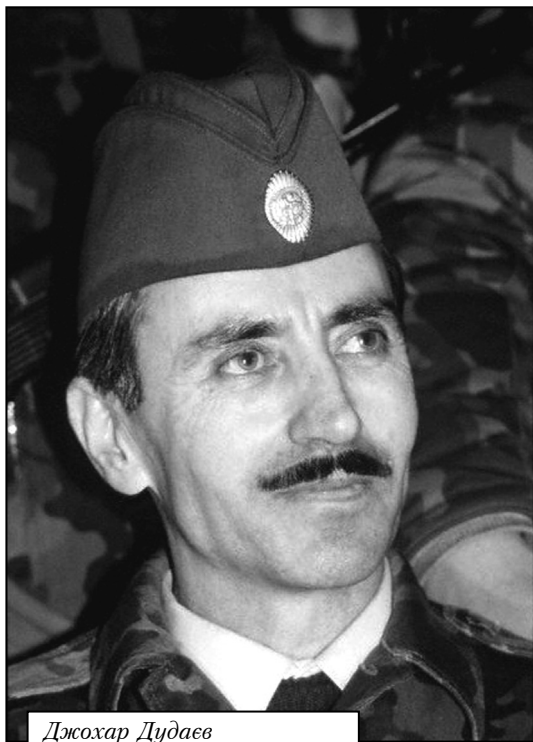
ДЖОХАР ДУДАЄВ – БОРЕЦЬ ЗА ЧЕСТЬ, СВОБОДУ І НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ЧЕЧЕНСЬКОГО НАРОДУ

Шаміль МЯСОУТОВ,
*кандидат історичних наук,
доцент кафедри суспільних дисциплін КДАВТ
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного*

*Доля, візьми свої щедроти!
Чини, медалі, ордени...
Верни мені лиш дух свободи,
Те, чим пишався я завжди!*

Д. Дудаєв

Джохар Дудаєв

Горбачовську перебудову в Радянсько-му Союзі чеченці сприйняли з величезною радістю. А заклик Б. Єльцина до автономії «брати суверенітету стільки, скільки можуть» Чечня сприйняла як заклик до дії та почала боротьбу за суверенну державу, що породило конфлікт з Росією.

Опозиційний виконком Загальнонаціонального конгресу чеченського народу (ЗКЧН) у травні 1990 року очолив генерал Джохар Дудаєв.

Народився Д. Дудаєв в Чечено-Інгушській АРСР 15 квітня 1944 року, того самого року, коли всі чеченці були вислані за наказом Сталіна в Середню Азію. Там, у Казахстані пройшло його дитинство, аж до 1957 року, коли чеченцям і інгушам надали дозвіл повернутися на батьківщину.

Дудаєв закінчив один курс фізмату, потім Тамбовське вище військове авіаційне училище імені М. Раскової, а у 1977 році – Військово-повітряну академію імені Ю. Гагаріна.

Був хорошим спортсменом, відмінним сім'янином. Дружина – художниця, троє дітей – дочка і два сини. Одна з місцевих газет називала його посланцем Бога. Іноді його величали «чеченським Ельциним». Про особисте життя генерал зазвичай не розповідав. Одного разу втім він розговорився: «Після того, як я став політиком, особистого життя у мене немає. У сім'ї всі люблять живопис, моя дружина модельєр, дуже багато малює. Я люблю музику, поезію Лермонтова, Пушкіна, поетів-декабристів, російських письменників-класиків – Толстого, Чехова ... Займаюся карате, і мій учитель з чорним поясом завжди зі мною».

У 1989 році Дудаєву присвоїли звання генерал-майора. Він був першим генералом – чеченцем у Радянській Армії. Його двічі нагороджували орденом Червоної Зірки: перший раз за високу боєготовність частини, другий – за успішне виконання інтернаціонального обов'язку в Афганістані. Дудаєв розробляв план дій стратегічної авіації і брав участь у килимових бомбардуваннях кишляків.

З дитинства він запам'ятався одноліткам надто запальним, навіть як для чеченця, хлопчиною. Втім, пізніше, за свідченням близьких, Дудаєв навчився стримувати емоції і виглядати вельми холоднокривним у всіх ситуаціях. Був людиною високоосвіченою, ідеологічно витриманим, досить прямолінійним, не позбавленим честолюбства, що межує з амбітністю, високим професіоналом, відданістю Батьківщині і лояльністю до КПРС. Ймовірно, саме це допомогло йому досягти досить рідкісного для представників його національності просування по військовій службі до посади командира дивізії. Він літав на бомбардувальниках ТУ 22 М2, які на випадок війни були носіями ядерної зброї. А такі льотчики були на особливому рахунку в партії і державі.

Дудаєв був хорошим командиром, відривався турботою про підлеглих, завжди уважно прислухався до людей. Лідер від народження, він умів грамотно прорахувати

багатоходову комбінацію, чудово знав психологію людей, з якими мав справи.

Товаришами по службі характеризувася як справедливий, жорсткий, запальний, різкий чоловік, у якого навіть почерк був нервовий. Коли він писав, то чорнило бризкали в усі боки, а папір інколи рвався. Йому нерідко закидали авторитаризм і владолюбство. За словами його заступника Юсупа Сосламбекова, Дудаєв уславився серед естонців (його дивізія дислокувалася в Тарту) «бунтівним генералом». Начебто він відмовлявся виконати наказ про блокування телебачення і парламенту Естонії.

Д. Дудаєв прийшов до влади на хвилі народного повстання, після того як під час державного перевороту 19 серпня 1991 року Виконком Загальнонаціонального конгресу чеченського народу став на бік російського парламенту і президента Єльцина і перебрав владу в автономії. Площа Свободи заповнилась народом. Будували барикади. Створювалася «національна гвардія». Чорну роботу революції виконували національні гвардійці та озброєні загони добровольців, створені головою Виконкому ЗКЧН генералом Дудаєвим.

Верховна Рада Росії стала перед вибором – визнавати чи не визнавати легітимність нової чеченської влади. Проте, після кількох жорстко заявлених Дудаєвим вимог про надання Чечні повної незалежності від Росії, Президія Верховної Ради Росії у постанові «Про політичне становище в Чечено-Інгушетії» від 8 жовтня 1991 року засудила «режим Дудаєва». У відповідь Грозний оголосив про призначення на 27 жовтня 1991 року виборів парламенту і президента республіки. За Дудаєва проголосувало 91,9 % чеченців. Отже він цілком законно був обраний президентом Чечні.

Після обрання його президентом була Ніч Відродження державності. Салют на площі, танці та пісні, молитви старих – все змішалось в загальному подячному гімні радості і надії на вільне, гідне життя, на світле майбутнє дітей та онуків. «Ніколи і

ніхто не відніме вже більше у чеченців їх благословенну Батьківщину! Свобода або смерть!» – писала газета.

2 листопада 1991 року було проголошено Чеченську державу. Чеченці повністю стали на бік генерала. Газета «Свобода» писала про Дудаєва: «Він не такий, як усі ми. За душею в нього ні гроша, не стоїть за ним і потужний сімейний клан, і найважливіше – він гідний». Його колишні товариші по службі також не схильні були підозрювати його в порушенні другої заповіді Корану: «Віддавайте іншим те, що їм належить». Ніхто не може стверджувати, говорив один з його підлеглих, що він був хапуга. У будь-якому випадку, генерал Дудаєв служив для активістів національного руху уособленням «нового лідера»: військова кісточка, «тверда рука» і демократична репутація.

Характерними у зв'язку з цим слова судді Шепи Гадаєва: «Дудаєв – чесна людина, не пов'язаний з нашою корумпованою на всіх рівнях системою, не вплутаний у кругову поруку родових, корисливих номенклатурних зв'язків. Змінити це життя можуть тільки такі енергійні та безкорисливі люди».

Мали місце всілякі спекуляції про «мусульманську складову» його політики. Деякі аналітики вважали, що Дудаєв насправді – готовий лідер для руху ісламського фундаменталізму. Поведінка, висловлювання, політика колишнього правовірного комуніста здавалися багатьом підтвердженням цієї думки: від екзотичних деталей на зразок того, що під загрозою кримінального покарання Дудаєв заборонив практику чоловіків-гінекологів, – до наполегливих пошуків контактів з мусульманськими республіками колишнього СРСР, мусульманським світом зарубіжжя.

Насправді, саме партія «Ісламський шлях» висунула його кандидатом у президенти. «Лише обрання Дудаєва президентом Чеченської республіки стабілізує обстановку, виключить можливість кланової опозиції, призведе республіку до демократичних

реформ» – йшлося у рішенні Ради цієї партії. «Волею Аллаха і народу я став першим президентом Чеченської республіки» – така була перша фраза Дудаєва після попереднього підрахунку голосів на пресовій конференції.

«Я мусульманин, – стверджував сам Дудаєв, – ця релігія мені близька з дитинства. Я не дотримуюся годин молитви і спілкуюся з Аллахом зазвичай в душі. Прошу вберегти від зла і пороків».

Дехто з політологів вважав, що іслам у його політиці – ширма, а Дудаєв вперто шукає підтримки мусульманського світу для боротьби за гегемонію Чечні на Кавказі і створення під її егідою Співдружності держав і народів Великого Кавказу, а також на випадок можливого серйозного зіткнення з метрополією. Саме конфлікт з Росією визначав перспективи зовнішньої і внутрішньої політики генерала–президента.

Що стосується інших аспектів політики Дудаєва, то їх характеризували два фактори: прагнення Чечні домінувати на Північному Кавказі і жорсткий пресинг по відношенню до опозиції. Серед аналітиків характерними у зв'язку з цим вважалися наступні висловлювання генерала–президента: «ми не забуваємо про те, що на нас лежить відповідальність за долі братніх нам народів Кавказу. Об'єднання народів Кавказу в єдине співтовариство рівноправних – єдиний вірний і перспективний шлях у майбутнє. Ми, і я особисто, надаємо особливого значення питанню єднання Кавказу. Ми зобов'язані стати ініціаторами такого об'єднання, бо знаходимося в центрі інтересів народів нашого гірського краю як географічно, економічно, так і етнічно». Дудаєв вважав, що такий шлях має хорошу економічну базу. «Ми маємо намір перейти на власні гроші, адже у нас багата земля, по запасах корисних копалин, родючості ґрунту, клімату, ми навряд чи не найбагатші в світі. Тільки експорт республіки здійснюється в 140 країн».

Втім, об'єктивні показники були менш оптимістичними. Незважаючи на те, що Чечено-Інгушетія була, по суті монополістом у виробництві авіаційних масел, забезпечуючи понад 90% їх споживання в СНД, у республіці 200 тисяч працездатних не мали роботи. У кількох населених пунктах налічувалося до 80–90% безробітних. Чечено-Інгушетія займала останнє, 73 місце в СНД майже за всіма життєво важливими показниками. За дитячою смертністю – друге з кінця. Тому не випадково, що президент посилював пошуки шляхів збільшення допомоги з-за кордону, зокрема, в організації нафтової промисловості і отримання арабських кредитів. Так, у серпні 1992 року, на запрошення короля Саудівської Аравії і еміра Кувейту, він відвідав ці країни. Йому був наданий теплий прийом, проте, на прохання визнати незалежність Чечні було отримано відмову.

По відношенню до Росії генерал–президент застосовував мінливу тактику – від підкресленої лояльності у рамках економічних відносин до досить жорстких акцій у рамках відносин політичних. Його прихильники заявляли, що «формально ми перебуваємо у стані війни з Росією з 1859 року, адже ніякого договору підписано тоді не було». Деякі політики програмними вважали його слова, які він часто повторював: «У разі агресивних дій Росії проти чеченського народу стане на диби весь Кавказ. І Росія надовго втратить спокійне життя. Чечня – це центр трьохсотрічного протистояння Кавказу та Росії».

Цікава деталь: Дудаєв замість пам'ятника Леніну в Грозному вирішив поставити пам'ятник Хрущову. Микита Сергійович повернув чеченців на Батьківщину. Генерал заявляв про свою велику пошану до М. Горбачова. Свого часу він пропонував також політичний притулок лідерів Німецької Демократичної республіки Еріху Хонекеру. «Врятувати і захистити одного знедоленого старого для нас неважко» – говорив Дудаєв.

Дудаєв розумів, що для захисту незалежності Ічкерії необхідна Конституція. І вона в стислі строки була підготовлена.

Ось деякі статті Конституції: *Стаття 4.* Держава, її органи та посадові особи слугують всьому суспільству, а не якійсь його частині. Вона сприяє консолідації всіх соціальних верств і груп, націй і народностей Чеченської Республіки на основі соціальної справедливості, громадянської злагоди і миру. Демократія в Чеченській республіці здійснюється на основі політичного та ідеологічного плюралізму. Партії та інші громадські об'єднання створюються і діють у рамках Конституції. Забороняються політичні партії та інші громадські об'єднання, які пропагують расову, національну, релігійну, класову ворожнечу, закликають до насильства і повалення конституційного ладу. Не допускається створення і діяльність політичних партій в державних органах, Збройних силах, а також на державних підприємствах і в учбово-виховних закладах. Рішення партійних організацій не можуть мати зобов'язуючої сили для державних органів, державних установ, організацій і підприємств, їхніх працівників при виконанні ними службових обов'язків. У Чеченській Республіці державною релігією є іслам. У республіці кожному гарантується повага до його поглядів та вірувань, а також вільне здійснення релігійних культів. Закон визначає порядок реєстрації громадських і релігійних об'єднань, а також політичних партій і рухів. Політичні партії та рухи, громадські та релігійні об'єднання, зареєстровані в установленому законом порядку, мають права юридичної особи, вільно користуються і розпоряджаються належними їм спорудами, іншими майновими фондами. Обов'язок усіх громадян, громадських і засобів масової інформації зміцнювати авторитет держави, з повагою ставиться до його атрибутів та символів.

Стаття 5. Держава, всі її органи та посадові особи пов'язані правом і конституційним ладом. У Чеченській Республіці

забезпечується верховенство Конституції і законів над усіма іншими нормативними актами. Закони та інші правові акти, які суперечать положенням Конституції, не мають юридичної сили. Нормативні акти, не опубліковані офіційно для загального відома, не зобов'язують громадян і не застосовуються судом. Норми Конституції мають пряму дію. Законодавча, виконавча і судова влади в Чеченській Республіці розділені і в рамках своїх повноважень діють самостійно, взаємодіючи між собою і зрівноважуючи одна одну.

Стаття 6. У своїй зовнішній політиці Чеченська Республіка, поважаючи права і свободу народів, керується загальновищезначними принципами і нормами міжнародного права. Вона прагне до загального і справедливого миру, заснованого на загальнолюдських цінностях; до тісного, ділового та взаємовигідного співробітництва з усіма країнами. Виступаючи за розширення міжнародного співтовариства, заснованого на пануванні права, Чеченська Республіка може входити до міжнародних організацій, системи колективної безпеки, міждержавного утворення. Мова йде про «панування права», а не про перегини тих чи інших, які продали батьківщину, груп, що відмовилися від Конституції.

Відповідно до Конституції чеченський народ вимагав беззастережно вивести російські війська і визнати незалежність Ічкерії. Але Російський уряд і його спецслужби виношували плани придушити Чечню руками самих чеченців. Згідно з ними були передбачені три етапи:

1-й етап. Фізичне знищення президента Д. Дудаєва.

2-й етап. Організації у межах Чечні безладдя і диверсій руками так званої чеченської «озброєної опозиції».

3-й етап. Коли озброєні банди, керовані з Москви, занурять Чечню в кривавий хаос міжнаціональної війни, російська армія займе Чечню.

Дудаєв розумів, що війна неминуха. Виступаючи перед народом, він був дуже серйозний і зосереджений: «Так, насувається війна. Так, нам буде дуже важко, але давайте закінчимо це нашим поколінням. Росія століттями через кожні 50 років знищує наш народ. Давайте зберемося з силами. Так, вони воювали, але не перемагали, давайте переможемо. Навіть якщо нас залишиться тільки третина».

25 березня 1994 року Держдума Росії прийняла постанову «Про політичне врегулювання відносин федеральних органів влади Росії з органами влади Чеченської Республіки». Протягом трьох днів російський генеральний штаб складав план введення російських військ до Чечні. Міністр Оборони Росії генерал Грачов ознайомив з планом президента Єльцина і запевнив, що з Чечнею можна розібратися за дві години одним парашутно-десантним полком. І Єльцин приймає фатальне рішення.

Дудаєв, передчуваючи початок війни, намагався зв'язатися з Єльциним по телефону, але безуспішно. Проритися крізь адміністрацію президента було неможливо. Єльцина просто не ставили до відома про дзвінки генерала.

Після декількох спроб, Дудаєву абсолютно випадково вдалося вийти на керівника служби безпеки Коржакова. Він відчайдушно просив миру і давав зрозуміти, що піде на самі неприйнятні, здавалося б, поступки. Коржаков цього ж дня доповів Єльцину про прохання Дудаєва. Проте президент був непохитний. Він не міг збагнути, чому має розмовляти з генералом, що невідомо звідки звалився на голову, коли його можна роздавити легким помахом руки.

11 грудня 1994 року російські війська увійшли на територію Чечні. Біди у російській армії почалися ще в Інгушетії, де народ встав на шляху танків і пролилася перша кров.

13 грудня 1994 року в Інгушетії проходили переговори між делегаціями Росії і Чечні. За словами Дудаєва, вони були вже

близькі до вирішення питання. Мова йшла про татарський варіант. Раптом команда з Москви: припинити переговори, Б. Єльцин очікує Дудаєва в Сочі.

За спогадами члена російської делегації з переговорів А. Вольського, Дудаєв казав: «Ви не повірите Аркадій Іванович – але це було для мене свято. Я за три дні пошив нову форму. Якщо б ця зустріч відбулася, повірте мені, нічого б не було. Але я шию форму і раптом вводяться війська. Так же не можна! Зрозумійте: я ж не сам по собі. Подобається вам або не подобається президент».

Але тоді надія на справедливість ще жила. 14 грудня 1994 року Д. Дудаєв виступив по телебаченню з суворою і полум'яною промовою: «Російське вторгнення – це здійснення програми зі знищення чеченського народу. І не тільки чеченського, населення республіки становлять також росіяни, євреї, представники інших національностей». Він сказав, що Росія під прикриттям переговорів завдає килимові бомбові удари по населених пунктах, і тому миротворчі акції повинні бути припинені. Джохар закликав усіх громадян Чечні стати на захист Батьківщини».

У цей же день Дудаєв отримує від Єльцина ультиматум з вимогою скласти зброю. Проте, на пагрозі Кремля чеченці відповіли численними нападами на російські колони. Війська загрузли. Те, що Грачов хотів здійснити за дві години одним полком, не вдалося зробити російській армії за 6 років. До Грозного підійшли тільки напередодні Нового року. Запеклі бої за Грозний тривали цілий місяць. Дудаєв зі своєю армією покинув місто 8 лютого 1995 року, а остаточний контроль над стертою з лиця землі столицею республіки був встановлений тільки на початку березня.

У січні 1995 року президента Б. Єльцина благали зупинити війну, але почули: «число жертв не дійшло до норми, рано ще». Але хто встановлював цю норму людських смертей?

Після Грозного ганьба російського керівництва продовжувалася. 14 червня 1995 року Шаміль Басаєв здійснив напад на Будьонівськ, після якого генерал Степашин, глава МВС Ерін і представник президента в Чечні Єгоров позбулися своїх постів, а Кремлю довелося піти на укладення тимчасового перемир'я з бойовиками і почати переговори.

Російська сторона, за згодою президента, відкрито пропонувала генералу Дудаєву виїхати в одну з мусульманських країн, що у тогочасному становищі виглядало безглуздо.

За свідченням очевидців, у Єльцина почалася страшна депресія. Він плакав і пив. Казав, що генерали його обдурили, що війна з Чечнею – його найжахливіша помилка у житті.

У 1996 році відбулася нова трагедія. Радугев напав на дагестанське місто Кизляр, а потім безперешкодно перемістився в Первомайськ, і також безперешкодно повернувся назад до Чечні.

Зганьблений на весь світ президент Єльцин віддав наказ на усунення Дудаєва. Робота велася відразу за кількома напрямками, проте підібратися до дуже обережного генерала, до найближчого оточення якого входили виключно родичі, було вкрай важко. Двоє агентів були виявлені і вбиті при першій же спробі ввійти в оточення Дудаєва. Третьому вдалося влаштуватися помічником до особистого кухаря президента, але його також викрили. Тим часом, призначений замість Степашина головний контррозвідник Росії М. Барсуков регулярно вимагав від ФСБ голову Дудаєва.

Врешті-решт, декільком завербованим чеченцям все ж таки вдалося впритул наблизитися до Дудаєва. Спочатку ставилося завдання викрасти Дудаєва. Для цього агенти повинні були забезпечити коридор для спецназу. Варіант виявився нездійснений. Тоді поставили завдання підірвати чеченського вождя, заклавши бомбу або в його автомобіль, або на дорозі, якою він буде їхати.

У цей період підключений до операції науково-технічний відділ ФСБ запропонував виготовити прилад, який перехоплював би промінь, що йде від телефону на супутник, фіксував точні координати абонента і передавав їх бомбардувальній авіації. За розвіданими Дудаєв часто користувався супутниковим телефоном «Інмарсат», подарованим нібито американцями.

Вартість цієї розробки приблизно складала 1 мільон доларів. Єльцин, не замислюючись, розпорядився виділити необхідну суму. У гранично короткі терміни апаратури була виготовлена. Випробування приладу відбулося на одному з військових полігонів. Результат перевершив усі очікування. Ракета уразила ціль завбільшки з табуретку. Операція була настільки таємною, що навіть агенти ФСБ, які знаходились в оточенні Дудаєва про неї не знали.

За однією з версій, увечері 1 квітня 1996 року екіпаж російського літака далекого радіолокаційного виявлення «А-50» (аналог американського «Авакса»), зі встановленим на його борту спеціальним обладнанням для перехоплення сигналу від супутникового телефону, отримав наказ на зліт. Набравши висоту 22 тисячі метрів, він почав кружляти над Чечнею. У той же час кортеж Дудаєва виїхав у район села Гехі-Чу. Через 30 хвилин у небо злетіла пара фронтівих бомбардувальників «Су-24», яка, витративши все паливо, але так і не отримавши координат передбачуваного удару, повернулася на аеродром для дозаправки і тут же вилетіла повторно.

Зупинивши свою «Ниву» в полі, Дудаєв розвернув телефон на капоті автомобіля, зловив сигнал із супутника. Вся його свита знаходилася від нього на досить далекій відстані, щоб не чути, з ким і про що розмовляє президент. Сам Дудаєв також відійшов з трубкою від апарата на кілька метрів. Через лічені секунди прилад на «А-50» зловив промінь і передав цілевказування на «Су-24». Ще через мить дві ракети вийшли на ціль. Перша встромилася в землю і не вибухнула.

Друга попала точно в «Ниву». За розповідями свідків, Дудаєву пошкодило голову. З ним загинули представники Чеченської Республіки Ічкерія у Москві Хамад Курбанов і ще двоє людей, один з яких працював на ФСБ.

Так було знищено борця за свободу і незалежність чеченського народу, президента чеченської республіки Ічкерія генерала Д. Дудаєва.

Чому Джохар Дудаєв, прихильник демократії, ніколи не бувши терористом, злочинцем, хотів мирного вирішення чеченської проблеми, виявився раптом усунутий?

Чиновники, які оточували Єльцина, не хотіли мирного урегулювання, вимагали гроші за призначення зустрічі з Єльциним, а Д. Дудаєв принципово відмовлявся платити за це. Їм Чечня була потрібна в якості бездонної чорної діри для успішного про-

ведення кримінальних угод. А усунення Дудаєва було вигідне силам, які наживали на Чеченській війні мільйони доларів.

Ах'я Ідігов – голова першого парламенту Чеченської Республіки Ічкерії писав: «Він пішов від нас, проте залишається з нами назавжди, а ми не повинні дозволити навіть словом ганьбити пам'ять про нього. Він віддав своєю життям за ті ідеї, яким ми завжди вірні. Відмовившись від своїх героїв, можна бути приреченим на «благо» свого ворога, а цього не можна допустити». Д. Дудаєв увійде в історію чеченського народу як герой-продовжувач ідей легендарного Шаміля, який у ХІХ столітті впродовж 25 років очолював боротьбу горців Дагестану і Чечні проти національного поневолення Росією.

Народ Чечні глибоко шанує пам'ять про генерала-президента, який віддав своє життя захищаючи інтереси чеченського народу.

ДЖЕРЕЛА

1. Комиссия Говорухина. – М. : «Лавента», 1995.
2. Чеченская трагедія. Кто виноват. – М. : РИА «Новости», 1995.
3. Белая Книга. Чечня 1991–1995: факты, документы, свидетельства. ЦОС ФСБ. – М., 1995.
4. Россия и Чечня (1990–1997). Документы свидетельствуют. – М., 1997.
5. Кольев А. Чеченский капкан. – М., 1997.
6. К обстановке в Чеченской Республике и вокруг нее. – МИД РФ, 1999.
7. Материалы «Росинформцентра».
8. Материалы русской общины Чечни.
9. Россия-Чечня: цепь ошибок и преступлений. Материалы общества «Мемориал».